

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Факультет фінансів

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«Митна справа»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	07 «Управління та адміністрування»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Форма навчання очна (денна)
очна (денна), заочна, дистанційна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Митна безпека держави та напрями її підвищення»

(назва теми)

здобувача Чикригіної Віталіни Андріївни

(ПІБ, підпис)

Науковий керівник к.е.н., доцент кафедри фінансів

Захожай Костянтин Валерійович

(науковий ступінь, учене звання, ПІБ) _____
(підпис)

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри: д.е.н., професор Опарін В.М.

(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ...6	
1.1. Сутність та характеристика митної безпеки.....	6
1.2. Нормативно-правове регулювання діяльності органів забезпечення митної безпеки	13
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	20
2.1. Індикатори ефективності митної безпеки.....	20
2.2. Роль митної безпеки у системі економічної безпеки держави	26
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	31
3.1. Проблеми забезпечення митної безпеки в Україні	31
3.2. Вплив митної безпеки на економічний розвиток держави в умовах інтеграційних процесів	34
3.3. Пропозиції щодо вдосконалення та підвищення рівня митної безпеки...41	
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Як свідчить світовий досвід, забезпечення економічної безпеки загалом та митної безпеки зокрема є запорукою незалежності країни, умовою стабільності, ефективного функціонування та належного соціального рівня життя населення. Це можна пояснити тим, що економіка є однією з важливих сторін діяльності суспільства, держави та особистості, тому без оцінки життєздатності економіки поняття «національної безпеки» не буде у повній мірі відображати можливі зовнішні та внутрішні загрози. Тому забезпечення економічної безпеки та її складових є одним із найважливіших національних пріоритетів.

Важливу роль у забезпеченні митної безпеки як складової економічної безпеки країни відіграють митні органи, які виконують значну і водночас специфічну роль у процесі митної діяльності. Тому митна політика стає важливим чинником розвитку економічних відносин, як всередині країни, так і в розвитку ЗЕД. При цьому митна справа та митне регулювання зовнішньої торгівлі є одними із найважливіших регуляторів економічної політики. Ефективний механізм митно-тарифного регулювання є необхідною умовою для проведення комплексної митної політики, а також вирішення завдань митних органів щодо захисту митної безпеки та економічних інтересів країни.

Актуальність та практична значимість теми пояснюється тим, що правоохоронна діяльність митних органів ще недостатньо досліджена, а при здійсненні цієї діяльності виникає багато проблем щодо забезпечення економічних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем митної безпеки України присвячені праці вчених-правників Ківалова С.В. [13], Кормича Б. А. [22], Настюка В.Я. [25], Пашка П.В. [28, 29, 30], Сандровського К.К., економістів – Бережнюка І.Г. [1], Жаліло Я.А. [11], Мельника В.М., Мунтіяна В.І., Новікової К.І., Паєнтко Т.В., Саблука П.Т., Федосова В.М. [38] та інших провідних науковців. Однак, необхідно зазначити, що окремі

теоретичні та методичні питання забезпечення митної безпеки залишаються невирішеними. Розв'язання конкретних проблем зумовлює проведення додаткових наукових досліджень.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної бакалаврської роботи є теоретичне обґрунтування шляхів реалізації митної безпеки держави як складової забезпечення економічної безпеки, за якої досягається найбільша ефективність при найменших витратах та розробка практичних рекомендацій і пропозицій щодо підвищення рівня митної безпеки.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- вивчення теоретичних основ митної безпеки;
- дослідження нормативно-правового регулювання діяльності органів митної безпеки;
- вивчення, категоризація та групування індикаторів та показників митної безпеки і критеріїв економічної безпеки;
- визначення ролі митної безпеки в системі економічної безпеки;
- окреслення проблем забезпечення митної безпеки в Україні;
- дослідження впливу митної безпеки на економічний розвиток держави в умовах інтеграційних процесів;
- розробка пропозицій щодо вдосконалення та підвищення рівня митної безпеки.

Об'єктом кваліфікаційної бакалаврської роботи є митна безпека держави.

Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають у ході реалізації митної безпеки.

Методи дослідження. Для висвітлення теоретичних та практичних аспектів у дослідженні використано такі методи та підходи: діалектний підхід, метод спостереження, структурно-логічний метод, дедуктивний метод, аналіз динаміки і структури, методи порівняння та узагальнення.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів полягає у вирішенні актуальних науково-практичних задач щодо

оптимально якісного забезпечення митної безпеки держави на основі удосконалення інформаційних систем і технологій у митній галузі.

Інформаційною базою дослідження виступили законодавчі та інші нормативно-правові акти, що регулюють питання, пов'язані із митною безпекою, праці українських і зарубіжних науковців та практиків у галузі митної справи, звіти органів ДМСУ.

Структура роботи. Дана кваліфікаційна бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Сутність та характеристика митної безпеки

Під визначенням «економічної безпеки» держави науковці вважають стан економічного забезпечення державної безпеки, ряд заходів, що спрямовані на стабільний і постійний розвиток економічної системи держави, що також включає діяльність механізму протистояння зовнішнім загрозам. У результаті цього економічну безпеку держави можна розглянути як комплексну систему, що включає в себе ряд елементів та напрямів.

Митна безпека, що постає складовою економічної безпеки країни є комплексом ефективних економічних, політичних, правових та ряду інших заходів суспільства і держави із захисту інтересів народу та держави в сфері ЗЕД, включаючи інтереси власності. У той же час митна безпека - це середовище захищеності економічних інтересів держави, що забезпечується в зовнішньому і внутрішньому просторах незалежно від будь-яких загроз:

- переміщення товарів і засобів транспортних через митний кордон України;
- проведення митного регулювання, пов'язаного з установленням розмірів митних платежів та їх повним справлянням;
- застосування митних процедур, заходів митно-тарифного й нетарифного регулювання;
- боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил;
- виконання ряду інших покладених на митні органи завдань.

Відомим є факт, що критерії економічної безпеки - це показники та індикатори оцінки економіки з точки зору головних процесів, що відображають реальний стан економічної безпеки. Найголовнішим слід

вважати рівень економічної незалежності держави, що може здійснювати контроль над ресурсами за умови досягнення високого і ефективного рівня виробництва, що дасть змогу забезпечити її конкурентоспроможність і участь у міжнародній торгівлі.

Зовнішньоекономічна, у тому ж числі й митна безпека, напряму пов'язана з митним оподаткуванням. Завдяки значній диверсифікації тарифних ставок система митного оподаткування функціонує, з одного боку, як захист від контрабанди товарів, нераціонального імпорту та експорту і негативного сальдо зовнішньої торгівлі, сприяє вільному переміщенню товарів, робочої сили та капіталу й створює сприятливі умови для розвитку національних економік шляхом їх інтеграції у міжнародний поділ праці. Отже, можна сказати, що митна безпека безпосередньо впливає на всі аспекти національної економічної безпеки [2, с.26].

Отже, підводячи підсумок вищесказаного, можна зазначити, що митна безпека – це невід'ємна частина економічної безпеки, яка відіграє значну роль у захисті національних економічних інтересів у сфері ЗЕД.

Основною метою митної безпеки слід вважати досягнення високого рівня ефективності та надійності митної системи завдяки продуктивному функціонуванню митних органів.

Варто виділити етапи реалізації митної безпеки, котрі висвітлені у табл.1.1.

Таблиця 1.1 – Етапи реалізації митної безпеки

Етапи	Опис реалізації
1 Етап	формування та затвердження митної політики щодо гарантування митної безпеки
2 Етап	формування системи митного регулювання у взаємозв'язку з економічними інтересами і цілями держави, котрі впливають на визначення орієнтирів митного регулювання
3 Етап	застосування обраних методів регулювання та контролю щодо товарів, котрі переміщуються через кордон
4 Етап	моніторинг системи митного регулювання

Джерело: складено автором на основі [31, с. 24]

Якщо розглядати митну безпеку через визначення стану захищеності національних інтересів, забезпечення та реалізація яких досягаються провадженням митної справи [8, с.20], то можна дійти до припущення, що їх задоволення сприяє ефективному функціонуванню, стійкому розвитку економічної системи, зменшенню загроз національній безпеці України, стабільності у сферах, що пов'язані із ЗЕД.

Діяльність держави у сфері забезпечення митної безпеки полягає у проведенні захисту національних інтересів, серед яких найважливішими є такі: створення умов відносно лібералізації зовнішньої торгівлі; запобігання контрабанді та порушенням митних правил; вдосконалення митного законодавства України відповідно до світових стандартів та стандартів ЄС; прискорення товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон України; забезпечення споживчого ринку якісною іноземною продукцією та недопущення ввезення шкідливих для здоров'я людей товарів.

У цьому значенні митна безпека постає як невід'ємна частина економічної безпеки, що потребує здійснення на державному рівні і передбачає застосування системних дій щодо налагодження механізму, який забезпечує її інституціоналізацію та спрямованість на досягнення конкретних цілей.

Відповідно до Наказу Міністерства економіки України «Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України» існує 10 складових економічної безпеки: фінансова, інвестиційна, макроекономічна, зовнішньоекономічна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча [31, с.23].

Слід зазначити, що у складі економічної безпеки, окрім фінансової та зовнішньоекономічної, виділяють митну й податкову безпеки. Митна безпека постає в даному дослідженні як комплекс ефективних економічних, правових, політичних та ряду інших заходів держави із захисту інтересів народу та держави у митній справі [28, с.53]. Вона відіграє високу роль у системі економічної безпеки країни в цілому та фінансової безпеки зокрема, так як

вона орієнтована на гарантування економічних інтересів у зовнішньоекономічній та фінансовій сферах одночасно.

Економічна безпека поділяється на митну, фінансову, зовнішньоекономічну, податкову. Ці компоненти взаємопов'язані. Митна безпека є частиною безпеки зовнішньої торгівлі, а податкова безпека є частиною фінансової безпеки. Від рівня митно-податкової безпеки залежить організація та управління процесом митного оподаткування. Ефективність процесу митного оподаткування визначає рівень безпеки цих двох видів. Водночас як тарифне, так і податкове покриття залежить від характеру тарифної та податкової політики держави.

Слід зазначити, що митне оподаткування здійснюється відповідно до засад податкової політики та керується пріоритетами митної політики. Тарифна та податкова політики визначають залежність країни від імпорту та експорту. Роль митних зборів як елемента національної економічної безпеки має бути розглянута при справлянні митних платежів з урахуванням строків, своєчасності та надійності зобов'язань, гарантованих національними інституціями, які виступають регуляторами економічної та митної політики [31, с.24].

На думку П. Пашка, «зовнішньоекономічна безпека та митна безпека – поняття взаємопов'язані, але взаємно не поглинаються. З однієї сторони, як зазначалося раніше, митна безпека впливає з безпеки зовнішньої торгівлі та є її частиною. З іншого боку, митна безпека, яка забезпечується здійсненням митної справи, лежить на межі між силових та несилових елементів національної безпеки і може бути виділена в окреме поняття». [25, с.34].

Митна безпека – стан захищеності митних інтересів держави. З іншого боку, митна безпека являє собою комплекс або систему ефективних економічних, правових, політичних та інших заходів держави, суспільства й окремих індивідів із захисту власних інтересів (у тому числі інтересів власності) у зовнішньоекономічній галузі і, зокрема, у митній сфері [10, с.21].

Як слушно зазначає П. Пашко, митна безпека забезпечується Державною митною службою України та, відповідно, знаходиться на перетині двох складових національної безпеки – силової, що включає воєнну безпеку та забезпечується Збройними Силами України, і внутрішньої, що забезпечується Службою безпеки України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій та Міністерством внутрішніх справ України, а також перетинається із несиловою складовою, що включає наступні види безпеки: політичну, соціальну, демографічну, гуманітарну, екологічну, енергетичну, інформаційну та економічну, яка, своєю чергою, містить фінансову, грошову, валютну, ресурсну, виробничу, інноваційну та зовнішньоекономічну [14].

Цієї ж думки дотримується К. Новікова, яка характеризує митну безпеку із двох позицій: у широкому розумінні митна безпека покликана забезпечити безпеку торговельного ланцюга, а у вузькому – передбачає боротьбу з контрабандою та порушенням митних правил. Також науковець підкреслює тісний зв'язок митної безпеки із зовнішньоторговельною безпекою [11, с. 176]. На взаємозв'язок митної і зовнішньоекономічної безпеки також звертають увагу П. Пашко та І. Бережнюк [14]. Результати проведеного аналізу взаємозв'язку між цими поняттями наведено у Додатку А.1.

Митна безпека характеризується системою показників, на основі яких аналізується. Відповідно до цього визначаються критерії оцінювання митної безпеки [10, с.22]: стан захищеності митних кордонів; частка перерахованих митними органами до Державного бюджету податків і зборів у загальному обсязі доходів; рівень реалізації та застосування засобів митно-тарифного й нетарифного регулювання; процес організації міжнародної торгівлі; зміна стандартів управління; рівень оновлення інформаційних технологій; повнота митного оформлення та застосування митних процедур; урахування певних загроз і викликів під час здійснення митного оформлення; параметри результатів контролю та врахування ризиків; визначення бази нарахування митних платежів; ставлення суспільства до ДМСУ; параметри товаро- та пасажиропотоку через митний кордон; стан транзитних перевезень через

територію країни; основні положення угод про міжнародне співробітництво в митній справі; організація навчання персоналу для роботи у митних органах й управління ним; рівень впровадження інновацій та використання сучасних технічних засобів; показники ліквідованої або недопущеної шкоди; реалізація заходів з протидії митному шахрайству; дієвість кампаній зі зв'язків з громадськістю; дотримання стандартів поширення інформації тощо.

Порогові значення показників митної безпеки свідчать про потенційні загрози ефективному провадженню митної справи, які існують у певний час. Метою митної безпеки є забезпечення ефективності роботи Державної митної служби України, достатнього рівня сприяння ЗЕД у нестабільних зовнішніх і внутрішніх умовах, забезпечення зниження ризиків, а також виявлення та нейтралізації ризик-чинників, які безпосередньо впливають на реалізацію митної справи й опосередковано – на ЗЕД та її ефективність. Будь-яка складова економічної безпеки держави характеризується такою категорією, як загрози безпеці (Додаток А.2).

Внаслідок постійних зміни у податковому та митному законодавстві, нестабільності фінансової ситуації в державі, тіньової економіки митна безпека, як складова економічної безпеки країни, залишається під загрозою. У тому випадку, коли митна безпека держави не буде забезпечена належним чином, то стан соціально-економічного розвитку країни прийме на себе негативний вплив чинників економічної безпеки. Основними завданнями, з якими найчастіше зустрічаються митні органи в процесі розроблення системи попередження загроз митній безпеці представлені у Додатку А.3.

Отже, проаналізувавши даний рисунок можна зазначити, що перед митними органами, як перед вагомим інститутом у формуванні, забезпеченні та функціонування митної безпеки, стоять вагомі та складні задачі, які потребують швидкого реагування. Але в умовах сьогодення при складній політичній та економічній ситуації в країні першочерговим та пріоритетним завданням для митних органів є фіскальна роль податків - наповнення Державного бюджету України, а на впровадження сучасних механізмів

управління митними процесами не вистачає ресурсів. Водночас зараз «інститут митних органів» перебуває у процесі реорганізації, при якому важливого значення набуває побудова сучасної дієвої системи у сфері захисту національних митних інтересів. Внаслідок цього необхідно реально оцінити ситуацію та визначитися з пріоритетними напрямками роботи.

В умовах глобалізації економіки, інтернаціоналізації, а також нестабільної політичної ситуації та війни економічна безпека держави виходить на перший план. Тому митній безпеці повинна приділятися особлива увага. Виокремлення основних та пріоритетних напрямів реорганізації митної системи та вирішення питань, які носять не тільки нормативно-правовий, але й практичний характер, надасть змогу державі вивести на новий рівень митні органи та підвищить ефективність їх роботи, а також посилить співпрацю з іноземними країнами в напрямку попередження митних правопорушень [8].

Також, слід зазначити, значний вплив митної системи на стан національної економіки. У сфері економіки такі впливи розуміються як: управління імпортно-експортними операціями, боротьба з тіньовою економікою, боротьба з неконтрольованим відпливом національних товарів, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів. Зазначені вище цілі митної системи мають досягатися насамперед шляхом митного адміністрування, тарифного та нетарифного регулювання. Тому розробка та реалізація відповідної економічної політики у системі митної безпеки, а також запровадження механізмів запобігання та усунення факторів, що загрожують стабільності митної системи, є актуальними завданнями національної політики у сфері безпеки. [21, с. 24].

Митне оподаткування прямо впливає на фінансову складову економічної безпеки держави. Механізм гарантує надходження тарифних платежів до дохідної частини Державного бюджету України, що безпосередньо впливає на його стан та валютно-грошову систему [31, с. 25].

Отже, митна складова одночасно спрямована на захист національних економічних інтересів у зовнішньоекономічній та фінансовій сфері, а тому

відіграє одну з основних ролей у процесі забезпечення економічної безпеки держави в цілому та фінансової безпеки зокрема.

1.2. Нормативно-правове регулювання діяльності органів забезпечення митної безпеки

Визначення міжнародних стандартів митної діяльності, які потребують імплементації у вітчизняне законодавство впливає з Рамкових міжнародних конвенцій та міжнародних угод, учасником яких є Україна. Першочергового значення набувають міжнародні конвенції (договори) та додатки до них, приєднання до яких легалізовано у законодавстві держав – підписантів, що фактично визначає напрямки і форми приведення чинного вітчизняного законодавства до відповідних міжнародних норм. Крім того, до міжнародних стандартів слід віднести рекомендаційні приписи Всесвітньої митної організації, які стосуються стандартів безпеки та спрямовані на полегшення світової торгівлі.

В Україні наразі законодавчо не сформовано і не визначено чітко окресленого визначення митних інтересів та їх переліку, що варто розглянути як вагомий недолік у законодавстві, тому що через цей пробіл неможливо на державному рівні однозначно та чітко визначити й окреслити категорію «митна безпека», що призводить до зниження ефективності заходів, спрямованих на її забезпечення. Для здійснення подальшого аналізу звернемося до європейського законодавства та поглядів науковців щодо цього питання.

До міжнародних угод рамкового характеру, приписи яких стосуються діяльності митних органів, напрямків імплементації стандартів митної діяльності, належить Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і

їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014 рік), в якій серед цілей на першому місці визначено сприяння поступовому зближенню Сторін на засадах спільних цінностей і тісних привілейованих зв'язків, запровадження умов для посилення економічних та торговельних відносин у напрямку поступової інтеграції до внутрішнього ринку ЄС, включаючи шлях поступової адаптації її законодавства до *acquis* ЄС [15].

Ефективність митної безпеки у певній мірі залежить від належного нормативного забезпечення. Основними вітчизняними нормативно-правовими актами у сфері регулювання митної безпеки є Митний кодекс України, Закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», «Про Митний тариф України», «Про основи національної безпеки України», міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Митний кодекс України визначає державну митну політику як сукупність принципів та напрямів діяльності держави з погляду захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, захисту внутрішнього ринку, регулювання зовнішньої торгівлі, розвитку економіки України та її інтеграції до європейської економіки. Водночас державна митна політика є частиною державної економічної політики [1].

Згідно з чинним Митним кодексом України митна безпека відображає рівень захищеності митних інтересів держави, а митні інтереси – національні інтереси країни, забезпечення та реалізація яких досягаються шляхом здійснення митної справи [5].

Закон України «Про основи національної безпеки України» закріплює умови захисту національних інтересів і гарантування суспільству й державі в Україні всіх можливих видів безпеки, включаючи і митну, від зовнішніх та внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

Можна відзначити, що митна політика держави та її митна безпека є окремими проявами національної безпеки держави у цілому та економічної безпеки держави зокрема. А економічна безпека держави є складовою частиною національної безпеки держави, при чому досягнення економічної безпеки відбувається через захист і реалізацію економічних інтересів, навіть коли вони виступають як проміжна ланка в забезпеченні економічної безпеки.

Необхідність дотримання балансу між ефективним митним контролем та спрощенням процедур в міжнародній торгівлі передбачена низкою міжнародних угод (Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіотська конвенція), Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі, Угода СОТ «Про спрощення процедур торгівлі»). В умовах спрощення міжнародної торгівлі та спрощенні митних процедур велике значення має забезпечення митної безпеки, яка є складовою безпеки держави, і розробка заходів, спрямованих на оптимізацію контрольних функцій держави, з метою виявлення, запобігання та припинення зовнішніх економічних загроз. Забезпечення митної безпеки держави є одним із головних завдань Державної податкової та митної служб України.

Виходячи з положень вітчизняного законодавства, головною метою забезпечення митної безпеки є досягнення відповідного рівня надійності митної системи, зокрема досягнення усталеної та передбачуваної роботи Державної податкової та митної служб України, достатнього рівня сприяння ЗЕД у нестабільних зовнішніх і внутрішніх умовах, забезпечення зниження ризиків, а також виявлення та нейтралізація ризик-факторів, які безпосередньо впливають на реалізацію митної справи й опосередковано – на зовнішньоекономічну діяльність.

Здійснюючи захист національних інтересів держави і суспільства відповідно до чинного законодавства України, ратифікованих договорів і угод про міжнародне співробітництво, митна безпека повинна забезпечувати: переміщення вантажів і транспортних засобів через кордони України, застосування митних правил щодо визначення розміру податків і зборів та

повноти їх сплати, застосування митних процедур, тарифних заходів і нетарифного регулювання, виконання місії з боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, виконання інших покладених на митницю обов'язків шляхом ефективного ведення митної справи [5].

Автентична інтерпретація ВМО питання сприяння торгівлі базується на ідеї формування належного балансу між «підвищенням безпеки міжнародного торговельного ланцюга постачання та більшим сприянням законній торгівлі» [14], що знайшло своє відображення у чотирьох редакціях (2005 р., 2007 р., 2010 р., 2012 р.) Рамкових стандартів безпеки та сприяння світовій торгівлі. Ці Рамкові стандарти було створено завдяки ініціативі ряду країн-членів ВМО, які «просували» нові погляди на функції митної адміністрації, зокрема щодо зміни акцентів з митної на безпекову та сервісну функції.

У рамках загальних вимог до митного законодавства та процедур (Ч. 1 – 3 Ст. 76 Угоди про асоціацію з ЄС), можна також виокремити групи правил, що відрізняються характером зобов'язань та специфікою їх реалізації.

У першу чергу, слід назвати базові принципи сприяння торгівлі, реалізація яких не має чітких критеріїв оцінки і в основному визначає певні напрямки реформування митної сфери, або очікувані результати такого реформування (зокрема, вимоги Ч. 1 Ст. 76).

До іншої групи загальних вимог до митного законодавства, у тому числі і до митної безпеки, та процедур можна віднести зобов'язання щодо застосування міжнародних актів у сфері сприяння торгівлі (ч. 2 ст. 76). Серед таких документів, зокрема, виділяють:

- акти ВМО – Конвенція про тимчасове ввезення 1990 року, Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису і кодування товарів 1983 року, Рамкові стандарти забезпечення безпеки і спрощення процедур міжнародної торгівлі 2005 року, Декларація з професійної етики ВМО (переглянута Арушська декларація) 2003 року;

- акти ООН – Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП 1975 року, Міжнародна конвенція про

узгодження умов здійснювання контролю вантажу на кордонах 1982 року; акти ЄС – Митні прототипи ЄС, Прототип ЄС з митної етики 2007 року.

Рамкові стандарти безпеки і полегшення світової торгівлі ініціювали процес розробки стандартів митної безпеки для ланцюга постачання товарів. Це передбачає використання нового підходу у процесі руху товарів від постачальника до покупця в тісному партнерстві між митними органами та бізнес-спільнотою [14]. Рамкові стандарти безпеки та спрощення процедур світової торгівлі розробляють чотири принципи і стандарти [14], які забезпечують цілісний підхід до забезпечення того, щоб заходи безпеки та спрощення процедур торгівлі, включаючи попереднє повідомлення про прибуття, управління ризиками, використання безконтактних інспекційних пристроїв, концепцію уповноважених економічних операторів та управління ланцюгами поставок були збалансовано об'єднані в єдиний всеосяжний нормативно-правовий інструмент. [14].

Основним принципом Рамкового стандарту безпеки та сприяння світовій торгівлі є принцип попередньої інформації. Основні принципи системи попереднього повідомлення були встановлені в 1999 році в рамках оновленої Кіотської конвенції, на основі якої в ЄС засновано Систему контролю за імпортом (ICS) і Систему контролю за експортом (ECS). Застосування систем попередньої інформації в СОТ розглядається як показник високого рівня розвитку Державної митної служби України. Крім того, Рамкові стандарти Світової організації торгівлі щодо безпеки та сприяння світовій торгівлі (SAFE) передбачають процедуру попереднього повідомлення.

Стандарт 6 Рамкових стандартів безпеки та сприяння світовій торгівлі «Попередня електронна інформація» передбачає, що для забезпечення адекватної оцінки ризику митниця повинна запитувати своєчасну попередню електронну інформацію про переміщення товарів або контейнерів [15]. Цей стандарт охоплює широке коло питань інформаційних технологій (рис.1.2). Попередня електронна інформація про товари (ACI) є невід'ємною частиною першого з чотирьох «ключових елементів» системи SAFE.

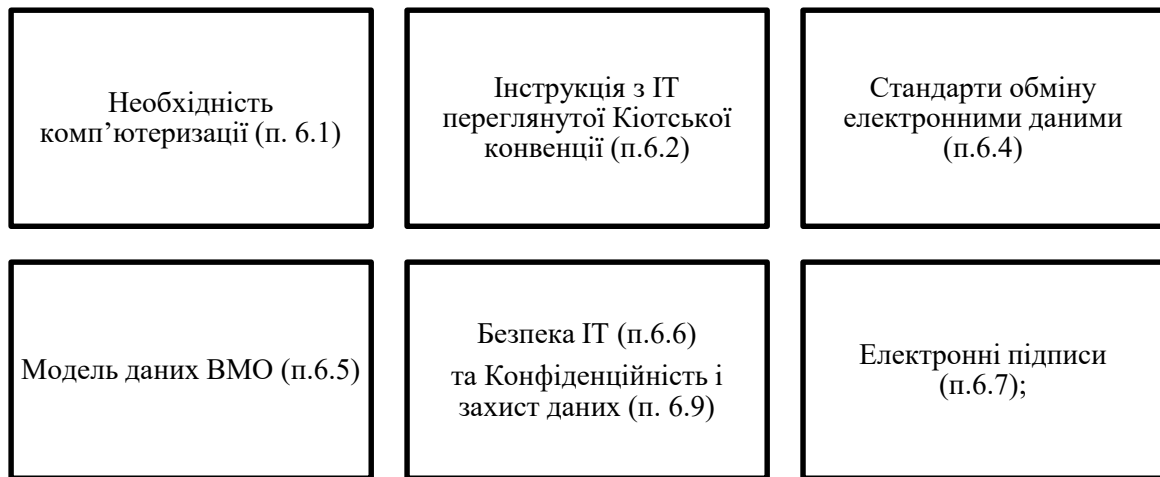

Рисунок 1.1. – Положення Рамкових стандартів безпеки і полегшення світової торгівлі

Джерело: розроблено автором на основі [15]

Система попереднього інформування про переміщення (ACIS) - це електронна система, яка надає інформацію про вантаж до його прибуття різними видами транспорту. Надаючи АСІ за пунктами призначення для всіх учасників ланцюга постачання, митні органи можуть сканувати імпорتنі контейнери, приймати обґрунтовані рішення щодо ідентифікації та огляду конкретних вантажів на основі наявної інформації, а також зосереджувати ресурси на операціях і вантажах з високим ризиком порушення митного законодавства. Оскільки держава є основним гарантом безпеки своїх громадян і мінімізації ризиків національній безпеці, попереднє інформування розглядається в комплексі з системами управління ризиками [14].

Система управління митними ризиками ЄС (CRMS) – це швидкий і безпечний прямий обмін інформацією про ризики для належної підтримки вантажних перевезень і митного контролю. Через цю систему Комісія передає інформацію про потенційні ризики та загрози всім країнам ЄС. Система орієнтована на митні органи. Сприяючи більш цілеспрямованому контролю, вона дозволяє сумлінним трейдерам працювати більш ефективно.

Таким чином, залежно від ризиків та загроз митній безпеці в країні формується система правового забезпечення, включаючи адміністративне

підпорядкування органів митної безпеки, їх призначення та правовий статус. Модель системи митної безпеки України має розроблятися з урахуванням міжнародного досвіду провідних країн світу. Водночас, використовуючи цей досвід при реформуванні правоохоронних та митних органів України, необхідно виходити з національних інтересів. Тобто потрібне чітке розуміння існуючих внутрішніх та зовнішніх ризиків і загроз митній безпеці України.

РОЗДІЛ 2.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

2.1. Індикатори ефективності митної безпеки

Митна безпека спрямована на одночасний захист національних економічних інтересів у зовнішній та фінансовій сферах, а тому відіграє важливу роль у процесі забезпечення економічної безпеки в цілому та фінансової безпеки зокрема.

Оцінка спроможності митної безпеки країни передбачає визначення якісних характеристик кількісних показників, що відображають внутрішню митну ситуацію через призму митного навантаження на економіку країни (табл. 2.1) та оцінку ефективності її діяльності [6].

Щодо методики проведення оцінки рівня економічної безпеки держави та її складових, то найбільшої популярності на практиці, а також у працях зарубіжних і вітчизняних науковців набув метод індикативного аналізу, що проводиться шляхом порівняння фактичних і порогових значень індикаторів. Це дає можливість визначити економічний стан та проранжувати його відносно ступеня наближеності до кризової ситуації. Коли величина хоча б одного з індикаторів виходить за межі порогових значень, тоді виникає передкризова або кризова ситуація.

Граничний рівень безпеки досліджуваного виду досягається за умови, що всі показники знаходяться в межах допустимих значень. Бо в разі перевищення цих меж економічна система країни втратить здатність бути продуктивною та динамічною у саморозвитку та втратить конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках. Країни, націлені на розширення

імпорту, піддаються згубним наслідкам корупції та злочинності та страждають від крадіжки національного багатства зсередини та ззовні.

При проведенні індикативного аналізу або застосування інших методичних підходів рівень митної складової фінансової безпеки держави необхідно досліджувати через систему показників (індикаторів). Індикаторами рівня митної безпеки є значення показників розвитку економіки країни, які найповніше характеризують явища й тенденції в економічній сфері. На автора, крім цього, індикатори митної безпеки повинні мати циклічну чутливість аби зміна значення кожного індикатора однозначно вказувала на динаміку тенденції у розвитку окремої складової національної економіки.

У табл. Б.1 згруповано індикатори митної складової фінансової безпеки держави, які доцільно враховувати при розрахунку інтегрального показника фінансової чи економічної безпеки держави.

У сукупності індикаторів, які використовують для оцінки рівня безпеки держави та її складових, зокрема митної безпеки, доцільно виділяти три їх типи:

- інтегральні індикатори – узагальнювальні показники, на основі яких робиться висновок про рівень безпеки держави та його зміну, а також про стан окремих складових ЕКБ;
- показники критеріального типу, які безпосередньо формують інтегральні та відіграють роль індикаторів загроз безпеці (можуть також називатися показниками першого рівня);
- додаткові показники моніторингу загроз, які опосередковано відображають стан економічних загроз (Додаток Б.2).

Звертаючись до думок науковців, слід зазначити, що у своєму дослідженні Хомутенко В. П. і Запорожець О. Ф. визначають наступні індикатори оцінки ефективності роботи митних органів у сфері забезпечення митної безпеки (моніторингу ефективності адміністрування митних платежів) (Додаток Б.3).

На основі запропонованих індикаторів у Додатках Б.1 та Б.3 і офіційної статистичної інформації [7-9], проаналізуємо стан митної складової економічної безпеки держави на сучасному етапі економічного розвитку (рис. 2.1).

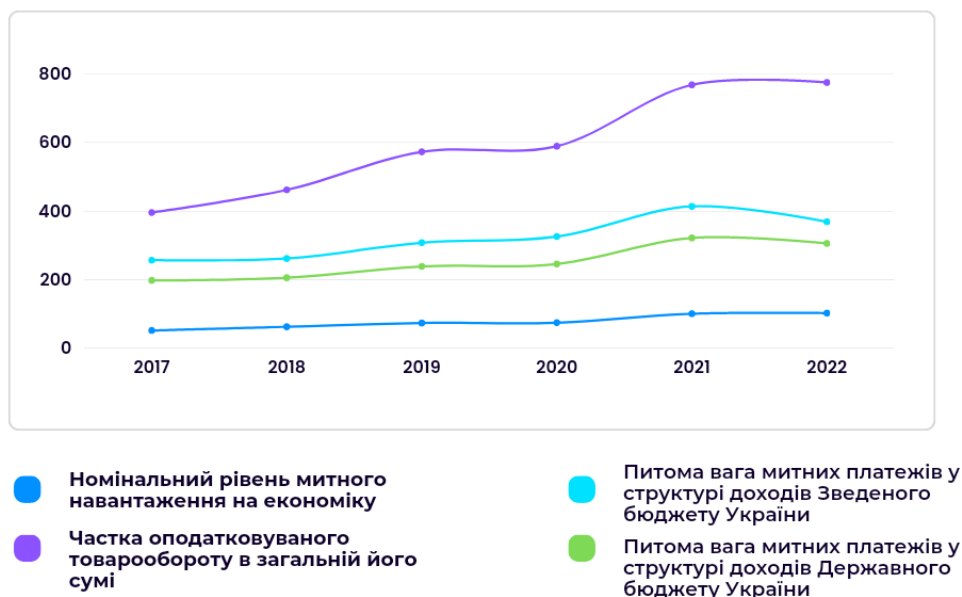

Рисунок 2.1 – Динаміка основних індикаторів митної складової фінансової безпеки України у 2017–2022 рр., %

З проведеного дослідження можна зробити висновок, що останніми роками спостерігається поступове зростання митного навантаження на національну економіку з 5,2 % у 2017 році до 10,3 % у 2022 році. Також у аналізованому періоді є тенденція до поступового збільшення частки митних платежів у дохідній частині Державного та Зведеного бюджетів України, що свідчить про підвищення ролі митних органів у формуванні бюджету. Позитивним можна вважати і зростання частки митних доходів у податкових надходженнях України 34,9 % у 2017 році до 77,5 % у 2022 році.

Водночас, враховуючи значення індикатора митного навантаження на імпорт, можемо стверджувати про відсутність високого податкового тиску на товари і послуги, що ввозяться на територію України. Загрозу становить стабільно висока залежність внутрішнього споживання від імпорту. Зважаючи

на такі значення індикаторів митної безпеки, зауважимо, що вкрай важливо корегувати митну та податкову політику України у напрямку стимулювання розвитку власного виробництва, побудови і розвитку власних галузей та виробництва.

Аналізуючи надходження до Державного бюджету України від митних платежів за останні п'ять роки можемо бачити зростаючу тенденцію (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Динаміка надходжень митних платежів до Державного бюджету України в 2018-2022 рр.

Показники/ Роки	2018	2019	2020	2021	2022	Абсолютне відхилення, млн. грн.	Темп приросту, %
						2022/2018	2022/2018
ПДВ	73148,7	73345,2	81293,1	931983,3	96014,1	22668,9	30,9
Акцизний податок	3023,9	3470,3	4294,5	5193,7	6743,8	3273,5	94,3
Мито	6707,8	8848,0	9383,1	10933,4	11771,9	2923,9	33,0
Митні збори	82,1	69,8	64,2	57,5	53,7	-16,1	-23,1
Інші платежі	153,4	178,3	171,5	164,9	161,2	54,9	94,8
Всього	83116,0	85911,6	94859,1	108731,4	114816,7	28905,1	33,6

Розраховано автором на основі даних Державної митної служби України

У 2021 році можемо спостерігати збільшення митних надходжень порівняно із надходженнями 2020 року на 2795,6 млн. грн., у 2022 році ситуація значно покращилася, а саме у цьому році загальний обсяг митних надходжень склав 114816,7 млн. грн., що на 28905,1 млн. грн. або на 33,6% більше відповідного значення попереднього року.

Аналізуючи період з 2018 по 2022 рр., з'ясовно, що найбільші відхилення відбулись за митними зборами, обсяг яких зменшився на 12,3 млн. грн. або на 15% з 81,2 млн. грн. у 2018 році до 69,8 млн. грн. у 2019 році. У 2022 році митні збори продовжують зменшуватись та складають 53,7 млн. грн., що на 16,1 млн. грн. (або на 23,1%) менше порівняно з 2021 роком [6]. Таке зниження є одним

із негативних наслідків членства України в СОТ і зовсім не означає, що митники стали працювати гірше.

Враховуючи різноманіття теоретичних і практичних підходів до визначення ефективності митної безпеки, слід зазначити, що вони переважно базуються на визначенні окремих індикаторів у загальній системі основних показників діяльності митниці, що забезпечує як кількісну, так і якісну їх оцінку. Проте дослідження показують, що статус митного контролю не можна однозначно оцінити, оскільки необхідно враховувати декілька факторів. З огляду на це, основні показники ефективності митної безпеки слід вибирати відповідно до необхідності виявлення різних ефектів, які породжуються такою діяльністю.

Слід зазначити, що у 2022 році митними органами безпосередньо розглянуто 21 655 справ про порушення митних правил. Це приблизно 73% від загальної кількості розглянутих випадків (на 14% більше, ніж у 2021 році). Кількість розглянутих митницею справ у 2022 році зросла на 68,7% порівняно з 2021 роком не лише за рахунок збільшення загальної кількості порушених справ, оскільки останній показник зростав повільніше (збільшення на 38,9% у 2022 році). Очевидно, цей факт свідчить про підвищення продуктивності роботи митних органів у даному напрямку. Водночас, у 2022 році за результатами процедури, проведеної митницями, накладено штрафів на загальну суму більше, ніж 507 млн. грн., що майже на 9% та 18% менше, ніж у 2021 та 2022 роках відповідно.

Зауважимо, що ефективність накладених адміністративних стягнень визначається безпосередньо рівнем їх реалізації. Аналіз даних щодо реальних надходжень до Державного бюджету та штрафів, нарахованих за порушення митних правил, підтверджує, що ці показники протягом досліджуваного періоду знаходяться на дуже низькому рівні. У 2022 році до державної казни надійшло лише 11,6% штрафів, накладених митницею (порівняно з 5,6% у 2021 році), а за рішеннями суду – лише 5,7% (проти 6,1%) у 2021 році. Важливо зазначити, що причиною низької ефективності адміністративних санкцій є

недосконалість чинного порядку виконання рішень про порушення митних правил та визначення зобов'язань щодо їх добровільної сплати [29].

Про ефективність митної безпеки свідчать як розміри накладених штрафів, так і дані про надходження донарахованих митних платежів, оскільки перед митними органами стоїть завдання уникати неправомірного звільнення від сплати або зменшення зазначених платежів, а також інших цілеспрямованих протиправних дій шляхом ухилення від таких платежів шляхом порушення вимог митних режимів, порушення вимог правил класифікації товарів за УКТЗЕД, заниження митної вартості товарів через неправомірне застосування податкових пільг тощо. Водночас чинне національне законодавство є недосконалим, що унеможливорює ефективне виконання цього завдання. Наприклад, неефективність митного адміністрування в частині притягнення до відповідальності власників (користувачів) тимчасово ввезених на митну територію України транспортних засобів у готових справах про перевищення строку тимчасового ввезення. Зволікання з вирішенням цього питання збільшило масштаби проблеми, накопичивши негативні соціально-економічні наслідки та створивши загрозу національній безпеці в цілому та митній безпеці зокрема.

Щодо порушень правил митної безпеки зазначаємо відсутність правових обмежень щодо митного оформлення на території тимчасово окупованих Донецької та Луганської областей України, де здійснюють свої повноваження органи державної влади. На тлі цього митні органи не можуть контролювати вибіркове використання товарів, які підлягають митному оформленню на тимчасово окупованих територіях України, та дотримання умов цього митного режиму, що створює потенційні зловживання та корупцію. На сьогодні існує чимало проблем щодо реалізації митного забезпечення операцій з використанням систем податкових розрахунків, основною причиною яких є недосконалість нормативно-правової бази.

Як правило, показники участі в боротьбі з контрабандою не враховуються при аналізі та оцінці ефективності діяльності митних органів. Згідно з

офіційними звітами ДМСУ, параметри ефективності в цьому випадку обмежуються кількісними показниками. Визначення соціально-економічних наслідків припинення протиправної та злочинної діяльності для суспільства та держави ускладнюється відсутністю аналітичних даних у відкритому доступі. Без злагоджених дій Поліції, Служби безпеки України та митних органів ефективна боротьба з митними правопорушеннями неможлива.

Слід зазначити, що сьогодні існують проблеми в діяльності митних органів щодо забезпечення належної взаємодії з правоохоронними органами, державною виконавчою службою та іншими органами, зниження ефективності митної безпеки проти контрабанди та порушень митних правил і дозволяє правопорушникам отримувати злочинні доходи, уникаючи при цьому відповідальності за вчинення злочинів.

Проведений аналіз дозволив виокремити проблемні аспекти здійснення митної справи в Україні, а саме: виявити конфлікт інтересів учасників зовнішньоекономічної діяльності, необхідність модернізації інформаційного забезпечення та налагодження комунікацій між працівниками митних органів і суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. До того ж виявлена необхідність координації дій усіх державних органів щодо здійснення митного контролю з метою усунення корупційної складової під час проходження митного та прикордонного оформлення. Детально всі аспекти будуть розглянути в наступному підрозділі.

2.2. Роль митної безпеки у системі економічної безпеки держави

Особливо важливо провести аналіз показників митної безпеки в Україні, оскільки реформи, які проводить Державна митна служба України, спрямовані на посилення заходів контролю та збільшення обсягів переміщення товарів у державних пунктах пропуску. З цієї причини проблематика митної безпеки в

Україні посідає важливе місце в дослідженні національної економічної безпеки.

Для визначення ефективності митної політики України щодо забезпечення національної митної безпеки доцільно проаналізувати такі індикатори митної безпеки (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Індикатори ефективності митної безпеки України у 2018–2022 рр., %

Індикатори/Роки	2018	2019	2020	2021	2022
Номінальний рівень митного навантаження на економіку	9,06	7,91	8,69	8,75	8,05
Реальний рівень митного навантаження на економіку	8,62	10,2	9,93	10,6	10,4
Митне навантаження на імпорт	19,9	18,1	18,5	21,6	21,4
Митне навантаження на суб'єктів ЗЕД	11,5	10,8	11,0	14,7	14,2
Частка митних доходів у Зведеному бюджеті України	0,38	0,35	0,38	0,40	0,40
Частка митних доходів у податкових надходженнях	0,32	0,35	0,35	0,38	0,38
Рівень збору митних платежів	0,51	0,57	0,63	0,52	0,59
Коефіцієнт справляння мита	0,88	0,91	1,01	0,95	0,90

Розраховано автором на основі даних Державної митної служби України

Результати табл. 2.2 свідчать про те, що у 2018–2022 рр. спостерігалась втрата позицій України на світовому ринку та зменшення обсягів торгівельних операцій українських суб'єктів господарювання. Вбачаються низхідні тенденції експорту товарів, зокрема у розрізі зовнішньоекономічного сальдо товарів і послуг. За останні п'ять років імпорт товарів не перевищив експорт, окрім 2020 року.

На основі розрахованих індикаторів можна зробити висновки щодо митної безпеки в Україні. Так, негативною є тенденція фіскальної залежності нашої держави від імпорту. Крім цього, суттєву загрозу для митної та економічної безпеки нашої держави відображає індикатор частки митних доходів у всіх надходженнях податків і зборів в Україні, оскільки митні надходження перевищили надходження від внутрішніх податків та зборів. Водночас, враховуючи значення індикатора митного навантаження на імпорт,

можемо стверджувати про відсутність високого податкового тиску на товари і послуги, що ввозяться на територію України. Загрозу становить стабільно висока залежність внутрішнього споживання від імпорту. Зважаючи на такі значення індикаторів митної безпеки, зауважимо, що вкрай важливо коригувати митну та податкову політику України у напрямку стимулювання розвитку власного виробництва, розвитку галузей народного господарства. Також зауважимо, що залежність Державного бюджету на 2/5 від величини митних платежів є окремим ризиком з позицій економічної безпеки країни.

Зважаючи на високий відсоток митних платежів у вигляді складових податкових надходжень, однією з важливих проблем забезпечення належного рівня економічної безпеки є недосконалість механізму митної безпеки в контексті здійснення контрольних дій за повнотою сплати митних платежів. Це проявляється у наявності невідповідності обсягів зовнішньої торгівлі нашої країни та її зовнішньоекономічних партнерів (обсяг експорту у партнерів повинен відображатися як імпорт у вітчизняних статистичних звітах).

Водночас зазначене вище лише частково можна пояснити методологічними відмінностями у веденні статистики, а в більшості випадків це пояснюється просуванням тіньових схем у процесі здійснення експортно-імпортних операцій, що призводить до зменшення податкового зобов'язання або звільнення від оподаткування [10, с.152]. Це вимагає посиленої уваги до функціонування механізму митної безпеки в країні. Заходи системи митного контролю у контексті забезпечення митної безпеки держави та форми їх здійснення наведено у табл. 2.3.

Як показує практика, більшість контрольних функцій зосереджено на реалізації правоохоронних та фіскальних контрольних заходів, що робить пріоритетним саме наступний та поточний митний контроль, які орієнтовані на констатацію фактів порушень та застосування штрафних санкцій до порушників. Водночас підвищення ефективності митного контролю передбачає посилення превентивності митної безпеки та спрямування контрольних заходів на створення умов для повноцінної реалізації

контрольної функції Державної митної служби України (організаційні, контрольні заходи та превентивний попередній контроль).

Таблиця 2.3 – Заходи здійснення митної безпеки у контексті забезпечення економічної безпеки держави

№ з/п	Вид контроль-ного заходу	Сутність контрольних заходів	Форми здійснення контрольних заходів
1	Організаційні заходи	Спрямовані на створення умов для повноцінної реалізації контрольних функцій, включаючи створення сприятливих умов для прискорення зовнішньоекономічного обороту	- створення митної інфраструктури; - визначення місць та часу митного оформлення; - визначення маршрутів та строків доставки товарів; - розробка технологічних схем митного контролю; - планування взаємодії митних органів з учасниками ЗЕД; - організація заходів документального та фактичного контролю; - спостереження за дотриманням митних режимів
2	Правоохоронні заходи	Спрямовані на виявлення, попередження, розкриття та припинення порушень	Розрізняють такі форми правоохоронних заходів: 1) адміністративно-правова (полягає у виявленні ознак або фактів порушень митного законодавства); 2) процесуальна (складання протоколів про виявлені порушення, заведення справ про адміністративні порушення, застосування стягнень); 3) кримінально-правова (участь у слідчих діях за дорученням певних органів, провадження дізнання у справах порушень митних правил); 4) оперативно-пошукова (попередження порушень митних правил та протидія нанесенню збитків державі)
3	Фіскальні заходи	Спрямовані на здійснення контролю за нарахуванням та сплатою до бюджету митних платежів	Своєчасне та повне стягнення митних платежів до бюджету, заходи валютного контролю

Джерело: складено автором на основі [15]

Слід зазначити, що управління витратами у процесі забезпечення митної безпеки полягає у тому, щоб тримати належний рівень митної безпекової спроможності необхідним фінансуванням на виконання цих робіт.

Встановлення оптимальних пропорцій коштів та часу між витратами на митну безпеку та її рівнем є одним із основних завдань державного менеджменту. Дані втрати від порушення митних правил виступають у вигляді визначеного резерву в кількісній формі забезпечення очікуваного рівня і чим менше цей показник, тим організованіше і ритмічніше працюють усі служби митниці.

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Проблеми забезпечення митної безпеки в Україні

Сучасний етап становлення України визначається посиленням загроз у різних сферах суспільного життя, у зв'язку із чим роль і значення національної безпеки суттєво зростає. Як стан правової упорядкованості життя населення й держави, національна безпека є ключовим чинником самозбереження українського суспільства [21], багатовимірним і багатоаспектним явищем державно або соціально-правової дійсності, структура якого зумовлена складністю будови та значною кількістю об'єктів, які потребують безпечних умов функціонування.

При цьому проблемність питання забезпечення митної безпеки не втрачає своєї актуальності, крім того, у більшості правничих наукових працях не повною мірою реалізовано потенціал системного підходу, а саме він відображає комплексність і повноту відповідного дослідження.

З початку XXI ст. глобалізація та її об'єктивні й закономірні процеси — інтеграція, глобалізація розвитку, глобальна трансформація — стали основними закономірностями світового розвитку. Процес глобалізації відіграє роль зовнішнього чинника з парадоксальною спрямованістю на митну безпеку, тобто як позитивне явище суспільного прогресу глобалізація поглиблює проблему митної безпеки. Більше того, це є одним із факторів, що зумовив нове розуміння митної безпеки, згідно з яким, насамперед, остання є елементом систем більш високого рівня (регіональної, міжнародної, глобальної безпеки), де працює міжнародна спільнота щодо подолання спільних загроз та викликів. По-друге, широко визнано питання митної

безпеки, що є результатом інтернаціоналізації політичних і правових систем різних країн й пов'язане з акцентом на митній безпеці. Це робить це питання особливо актуальним і дискусійним.

Відповідно виникає необхідність наукового дослідження забезпечення митної безпеки з урахуванням процесів глобалізації, оскільки вони системно впливають на всі аспекти життєдіяльності держави, суспільства і людини та мають важливе практичне значення, тому повинні враховуватися при здійсненні економічної політики. Для усіх без винятку країн це відкриває нові перспективи і до того ж несе великі загрози. Не може залишитися осторонь цих процесів й Україна.

За останні роки регіональні та світові тенденції накопичили низку змін, які безпосередньо стосуються української митної галузі. Глобальна та регіональна ситуація з митною безпекою змінюється швидше, ніж будь-коли раніше і більшість глобальних загроз, які кілька років тому були неактуальними для цієї країни, тепер реальні. Слід мати на увазі, що всі загрози економічній безпеці та її складовим (зокрема митній) можна класифікувати як внутрішні та зовнішні. До зовнішніх чинників передусім відносяться глобальні тенденції, які створюють потенційні загрози внутрішній економічній безпеці. [14].

Крім того, посилення конкуренції за сировину з обмеженим доступом до неї та поганим контролем за маршрутами постачання негативно вплине на митну безпеку. Збільшується кількість «проблемних держав», які прагнуть придбати зброю масового ураження та засоби її доставки всупереч вимогам міжнародного режиму нерозповсюдження.

Однією з найважливіших проблем української митної політики є те, що митна безпека відстає від сучасних потреб пропускну здатності та світових стандартів контролю вантажів. Значне зростання зовнішньоторговельного обороту вимагає абсолютно нового підходу до контролю за міжнародними вантажопотоками. Збільшення товаропотоку актуалізує проблеми митної безпеки, такі як значні часові витрати на виконання митних процедур, застарілі

механізми технічного пропуску товарів. Серйозні недосконалості митної політики також відображаються у великому обсязі контрабандних товарів, постійній загрозі контрабанди наркотиків і зброї [17].

Слід також зазначити, що глобалізація стимулює суперечливі тенденції суспільного розвитку. Це відбувається в умовах жорсткої міжнародної конкуренції, яка породжує різноманітні форми співробітництва та конфліктів, створює численні загрози економічній безпеці та вимагає від держав використання гнучких механізмів координації у цій сфері.

Щодо питання забезпечення митної безпеки в умовах глобалізації, то найбільш очевидним джерелом негативної загрози економічній безпеці є міжнародні переміщення капіталу, які виходять з-під контролю та дають державам свободу дій. Швидке зростання економічних потрясінь не лише для міжнародних фінансових спекулянтів, але й для місцевих, труднощі адаптації до глобалізації для країн, що розвиваються, і рівні стартові можливості змушують прийняти несприятливі «правила». Збільшення розриву в багатстві рівень і участь у процесі глобалізації між багатими та бідними країнами, залишаючи останнім дуже несприятливі варіанти розвитку.

Іншою проблемою забезпечення митної безпеки в умовах глобалізації є поширення інформації серед найбільш впливових і поінформованих націй порівняно з рештою світу. Ці країни все ще можуть спробувати вторгнутися в країни інформаційної сфери, хоча й мирним шляхом. Пропаганда під завісою власної ідеології, з метою підпорядкування.

Враховуючи вищевикладене, слід відмітити, що на сучасному етапі становлення державності є доцільним, щоб реальна та ефективна митна політика у напрямку забезпечення митної безпеки базувалась на основі чіткого врахування факторів, які на неї впливають, знанні основних характеристик, пріоритетів і граничних значень відповідних показників.

Кожний із зазначених факторів впливає на стан митної безпеки по-своєму, що потребує їх системного та комплексного врахування у процесі реалізації митних функцій нашої країни, державного устрою та

безпосереднього усунення проблем й прогалин у забезпеченні економічної безпеки за умов тенденцій загального світового розвитку та власне глобалізації.

3.2. Вплив митної безпеки на економічний розвиток держави в умовах інтеграційних процесів

Стрімкий розвиток ринкових відносин, поглиблення імпортно-експортного бізнесу, зміцнення міжнародного економічного співробітництва та процес світової інтеграції із загостренням економічної конкуренції на внутрішньому ринку усвідомили потребу в забезпеченні міжнародної торгівлі, економічна безпека нації її складових. Вплив процесу глобалізації на національну економіку проявляється у відкритті нових привабливостей і перспектив розвитку нашої країни як самостійного суб'єкта міжнародних економічних відносин.

Глобалізація принесла такі позитивні наслідки, як можливості економічного зростання, приплив інвестицій, зростання зайнятості та підвищення рівня життя населення та конкурентоспроможності національних економічних суб'єктів. Водночас за таких умов посилюється негативний вплив зовнішніх чинників на безпеку органів митної служби в Україні, зокрема збільшення кількості підприємств-порушників митних правил, збільшення обсягів контрабандних товарів, зниження розміру митних платежів, стягнутих митницею тощо.

Глобальне середовище, яке змінюється, вимагає від митних органів готовності протистояти новим викликам і загрозам, адаптація до яких є надзвичайно важливою для економіки. Тому, враховуючи вплив процесів глобалізації та умови розвитку національної економіки, для вирішення цієї

проблеми актуальним є використання передового досвіду міжнародної митної справи.

Глобалізація принесла нові виклики митному управлінню та спонукала уряди в усьому світі шукати нові та ефективніші інструменти для забезпечення митної безпеки та захисту національних економічних інтересів.

Цікаву наукову точку зору пропонує Разумей М., стверджуючи, що можливо подати митну безпеку як сукупність наступних складових: експортна безпека, імпортна безпека та безпека, що регламентується боротьбою з контрабандою та порушенням митних правил [5].

З цієї причини ми пропонуємо розглянути питання про удосконалення системи митної безпеки, яка відповідає ризикам, з якими стикаються великі країни світу, такі як Сполучені Штати Америки, Китай, Велика Британія та держави Європейського Союзу.

Зарубіжний досвід підвищення рівня митної безпеки необхідний для подальшого розвитку моделей побудови митної безпеки в Україні. Це допоможе протистояти ризикам, з якими сьогодні стикається наша країна.

У Сполучених Штатах Америки багато агентств займаються забезпеченням митної безпеки, але після терористичних атак уряд країни зосередив свою увагу на кордоні, щоб забезпечити захист американського народу від тероризму. Саме тому більшість служб і організацій, які забезпечують митну безпеку, входять до складу Міністерства внутрішньої безпеки США, основною місією якого є запобігання тероризму, охорона кордонів, управління імміграційним процесом, координація відомств під час надзвичайних ситуацій, і зокрема, ці питання регулюються такими органами нагляду: митний і прикордонний захист, міграція та митний контроль, берегова охорона, служби громадянства та міграції, адміністрація транспортної безпеки. Управління боротьби з наркотиками, що є частиною Міністерства юстиції США, відповідає за боротьбу з контрабандою та незаконним обігом наркотиків, а також забезпечує митну безпеку.

Аналізуючи діяльність цих відомств, можна зробити висновок, що основним завданням американської системи митної безпеки є забезпечення безпеки населення від зовнішніх загроз. Основним ризиком вважаються протиправні дії проти власних громадян іноземного походження.

Як і Сполучені Штатах Америки, Китай має кілька органів, відповідальних за забезпечення митної безпеки. Перш за все, це Головне митне управління КНР [6], незалежний центральний орган виконавчої влади та, як Міністерство, частина Уряду КНР (Державна рада). До відомств, відповідальних за забезпечення митної безпеки країни, також входять Міністерство загальної безпеки та Китайське інспекційно-карантинне агентство.

Аналізуючи основні результати діяльності зазначених Міністерств відомств, можна зробити висновок, що основним ризиком для митної безпеки Китаю є погіршення економічного та фінансового становища країни, тому їх головним завданням є забезпечення наповнення Державного бюджету країни для його подальшого стабільного розвитку. Це може бути пов'язано зі стабільною державною структурою Китаю, що межує з понад 10 країнами, протяжністю морських кордонів і портів, найбільшою чисельністю населення у світі, другим за розміром ВВП у світі (після США), високим і стабільним економічним зростанням.

Великобританія була першою країною, яка ввела тарифи та інші нетарифні обмеження у 17 столітті. Тому країна впливає на зовнішньоекономічні відносини через власні компетентні установи з метою захисту своїх національних інтересів. Власне, це можна розглядати як один із елементів забезпечення митної безпеки.

У даний час Великобританія є високорозвиненою морською країною з численними морськими портами і має лише сухопутний кордон з Республікою Ірландія. У забезпеченні митної безпеки в країні беруть участь кілька відомств, зокрема Національна податкова і митна адміністрація, Національне агентство

з боротьби зі злочинністю, Прикордонна служба та Візово-імміграційна служба.

На відміну від Сполучених Штатів Америки, де основною місією митно-прикордонної служби є захист громадян від зовнішніх і внутрішніх загроз, фіскальна функція є другорядною. У Великій Британії, як і в Китаї, основною метою Державної податкової та митної служби є для наповнення бюджету держава Служба боротьби зі злочинністю відповідає за захист населення країни від зовнішніх загроз.

Слід зазначити, що прикордонні сили Великої Британії виконують функції, подібні до митно-прикордонного агентства США: управління міграцією та митницею, боротьба з контрабандою та збір митних податків. Однак, на відміну від Сполучених Штатів, це агентство не є незалежним Міністерством і входить до складу Міністерства внутрішніх справ, подібно до тих, що діють у КНР.

Тому Великобританія бачить економічні втрати бюджету та безпеку своїх громадян від тероризму як головну загрозу митній безпеці. Ось чому всі агентства, які забезпечують митну безпеку Великобританії, стикаються з фінансовими завданнями та завданнями безпеки.

ЄС використовує багаторівневий підхід до митної безпеки. У країнах-членах європейського союзу було розроблено низку заходів і додаткових ініціатив із залученням інституцій усіх рівнів від уряду, приватного сектору, міжнародних організацій, торговельних партнерів тощо [13].

Таким чином, Євросоюз у теперішній час розглядає забезпечення митної безпеки виключно через призму загроз терористичної діяльності та забезпечення безпечної логістики вантажів, що перетинають межі Союзу.

Слід зазначити, що Всесвітня митна організація (WCO) також дуже серйозно ставиться до митної безпеки. Як і Європейський Союз, Всесвітня митна організація розглядає тероризм і незаконну торгівлю зброєю та вибухівкою різних типів як серйозну загрозу безпеці людей, а також економічному розвитку та політичній стабільності всіх країн. Митні органи

також виявляють, затримують і стримують незаконне міжнародне переміщення заборонених і небезпечних товарів і відіграють ключову роль у національних зусиллях з усунення цих загроз.

Програма безпеки Всесвітньої митної організації спрямована на посилення спроможності митних органів національного рівня вирішувати проблеми, пов'язані з безпекою. Діяльність Програми безпеки Всесвітньої митної організації зосереджена на безпеці кордонів у п'яти стратегічних напрямках: встановлення політики та прогнозів, надання вказівок та відповідної практичної підтримки митним адміністраціям у сфері безпеки та координація програм безпеки та роботи митних правоохоронних органів, досягнення міжнародного співробітництва, технічної допомоги, розвитку економічного потенціалу [15].

Таким чином, для зменшення рівня ризиків для митної безпеки країн Європейського Союзу держави-члени даного альянсу у співпраці з Всесвітньою митною організацією, іншими країнами та міжнародними організаціями вживають ряд заходів, спрямовані на забезпечення безпеки транскордонних вантажів різними видами транспорту. Ці заходи здійснюються в тісній співпраці з усіма митними органами держав-членів Європейського Союзу та решти світу. Одним із способів запобігання терористичній діяльності є забезпечення безпеки вантажів на всьому шляху відстеження від відправника до країн Європейського Союзу, наприклад, шляхом попереднього обміну інформацією про товарну номенклатуру та запровадження уповноважених економічних торгових асоціацій.

Отже, залежно від ризиків та загроз митній безпеці конкретної країни чи союзу держав формується система її забезпечення, що включає в себе, у першу чергу, адміністративну підпорядкованість суб'єктів забезпечення митної безпеки, їх мету та правовий статус. Має бути розроблена модель системи митної безпеки України з урахуванням міжнародного досвіду провідних країн світу. Водночас необхідно використати цей досвід у реформуванні вітчизняних правоохоронних органів та митниці, щоб рухатися вперед на

шляху реалізації національних інтересів. Тобто необхідно чітко розпізнати сучасні зовнішні ризики та загрози українській митній безпеці.

Наступним фактором, який необхідно враховувати при побудові ефективної моделі системи митної безпеки, є необхідність передбачити найбільш ефективну організаційну структуру відділів ДМСУ, що відповідають за питання дотримання митної безпеки. Організаційні складові забезпечення митної безпеки мають бути сформовані на основі важливого для України зарубіжного досвіду та деталей функціонування системи митної безпеки в Україні.

Бережнюк І. вважає, що найбільшу загрозу митній безпеці країни становить та частина платежів, яку митниця недоотримує з Державного бюджету. Тому важливою функцією митних органів у процесі забезпечення митної безпеки є контроль повноти зборів, а не тільки обсягу митних зборів [8]. Цей висновок підтверджує той факт, що порівняння даних зовнішньої торгівлі України зі статистичними даними її основних торговельних партнерів, особливо країн ЄС та СНД, показує значні відмінності в діапазоні 10-30% щорічно. Ці розбіжності пояснюються не стільки методологічними розбіжностями в статистиці, скільки широким використанням тіньових систем при здійсненні імпортно-експортних операцій, таких як недекларування товарів, маніпуляція з розмірами тарифів і країною походження товарів. У результаті дане зобов'язання може бути зменшено або звільнено від сплати податків.

У цьому контексті важливо розвивати культуру обміну інформацією не лише з митними органами торговельних партнерів, а й з національними органами, які також виконують регулятивні та податкові функції. У той же час, Україна має застосувати комплексний підхід до оптимізації заходів безпеки ланцюга поставок міжнародної торгівлі та завжди поєднувати їх із покращенням та полегшенням процесів міжнародної торгівлі.

Необхідність подальшого вдосконалення ДМСУ як органу митної безпеки зумовлена високими вимогами до якості та ефективності митної

діяльності та необхідністю дотримання міжнародної торговельної практики. Важливість удосконалення цього структурного підходу зумовлена також прагненням членів асоціації висувати нові вимоги до учасників ЗЕД та державних органів, що займаються регулюванням зовнішньої торгівлі.

У сучасних умовах посилення процесів глобалізації все більшого значення набуває діяльність Всесвітньої митної організації у сфері забезпечення митної безпеки, розробки стандартів митної діяльності та впровадження сучасних методів митного адміністрування. Процес забезпечення митної безпеки ставав дедалі складнішим із зміцненням економічних зв'язків між державами [4].

Митниця і надалі залишатиметься гарантом митної безпеки як складової національної економічної безпеки на десятиліття. Таким чином, обов'язки митних органів базуються на дотриманні Рамкових стандартів забезпечення митної безпеки та спрощення процедур міжнародної торгівлі, розроблених Всесвітньою митною організацією для виявлення та запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам для регулювання зовнішньої торгівлі за допомогою міжнародно визнаних засобів.

ВМО допомагає розробити ефективні стратегії для вирішення проблем митної безпеки, підтримувати загальні стандарти для всіх учасників, сприяти розвитку взаємовигідних відносин між митними органами в усьому світі, забезпечити інституційний розвиток митних органів та максимальне використання їх потенціалу, враховуючи останні зміни у світовому середовищі.

Розглядаючи митну безпеку як стан захисту національних митних інтересів, що забезпечується митними органами, теоретико-методологічні основи дослідження механізмів митної безпеки на сьогоднішній день недостатньо розроблені та потребують подальшого розвитку, можна дійти висновку про необхідність оновлення.

3.3. Пропозиції щодо вдосконалення та підвищення рівня митної безпеки

На сьогоднішній день законодавство України з питань митної справи безперервно перебуває в процесі вдосконалення з метою його пристосування до європейського та світового законодавств з урахуванням особливостей митної політики держави [15].

Митна безпека, як одна із складових управлінської діяльності держави та один із заходів, спрямованих на реалізацію політики у сфері державної митної справи відповідає за виконання завдань національної безпеки. Вона є одним із ключових інструментів митних органів України, але на практиці реалізація її функцій стикається з великою кількістю проблем та перешкод.

Збільшення масштабів міжнародної торгівлі за останні декілька років показало проблему недостатчі технологічних та фізичних потужностей митних органів для оперативного та ефективного здійснення відповідних митних процедур, серед яких значне місце посідає митна безпека. При цьому спостерігається посилення вимог міжнародних організацій щодо забезпечення вільного доступу іноземних товарів на внутрішні ринки України та зниження національних торговельних бар'єрів. Відбувається поглиблення інтеграції міжнародних вимог у національну практику митного регулювання України.

Слід зауважити, що недостатнє правове регулювання відносин у сфері митної безпеки, особливо щодо регламентації здійснення митної безпеки, може створити досить складну соціально-політичну і економічну ситуацію в державі [16].

Процедури митної безпеки є найменш стандартизованою частиною механізму митного оформлення. Митне законодавство та митна практика не приділяли належної уваги зазначеним процедурам, помилково припускаючи, що чітке визначення та інтеграція в законодавстві за своєю суттю не має

значення. Це пов'язано з відсутністю адекватних теоретичних досліджень та нормативно визначених загальних процедур митного забезпечення.

Ухвалення нової редакції Митного кодексу стало важливим кроком на шляху вдосконалення українського митного законодавства. Метою цього документа є гармонізація українського митного законодавства з Міжнародною конвенцією про спрощення та гармонізацію митних процедур та Конвенцією про тимчасовий в'їзд, а також запровадження у вітчизняне законодавство норм Рамкової системи безпеки Всесвітньої митної організації. У нинішній редакції Митного кодексу України більш комплексно та конкретно розглядається питання забезпечення дотримання правил митної безпеки. Одним із пріоритетних напрямків вдосконалення процедур митної безпеки є повномасштабне впровадження системи «Електронна митниця».

«Електронна митниця» - це багатофункціональна комплексна система, яка поєднує в собі інформаційно-комунікаційні технології та набір механізмів їх застосування, можливість підвищити якість митного регулювання та контролю і забезпечити безпеку української митниці шляхом:

- технологічного забезпечення безперервного потоку, накопичення та обробки електронної інформації між митними адміністраціями держав, органами державної влади України і суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;
- впровадження новітніх сучасних електронних процедур митної безпеки і оформлення та їх супроводження;
- створення та технічної підтримки для функціонування всеохоплюючих автоматизованих процедур оцінки якості виконання митної справи;
- інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності та контролю за переміщенням товарів.

Складовими елементами «Електронної митниці» повинні стати такі підсистеми (рис. 3.1).

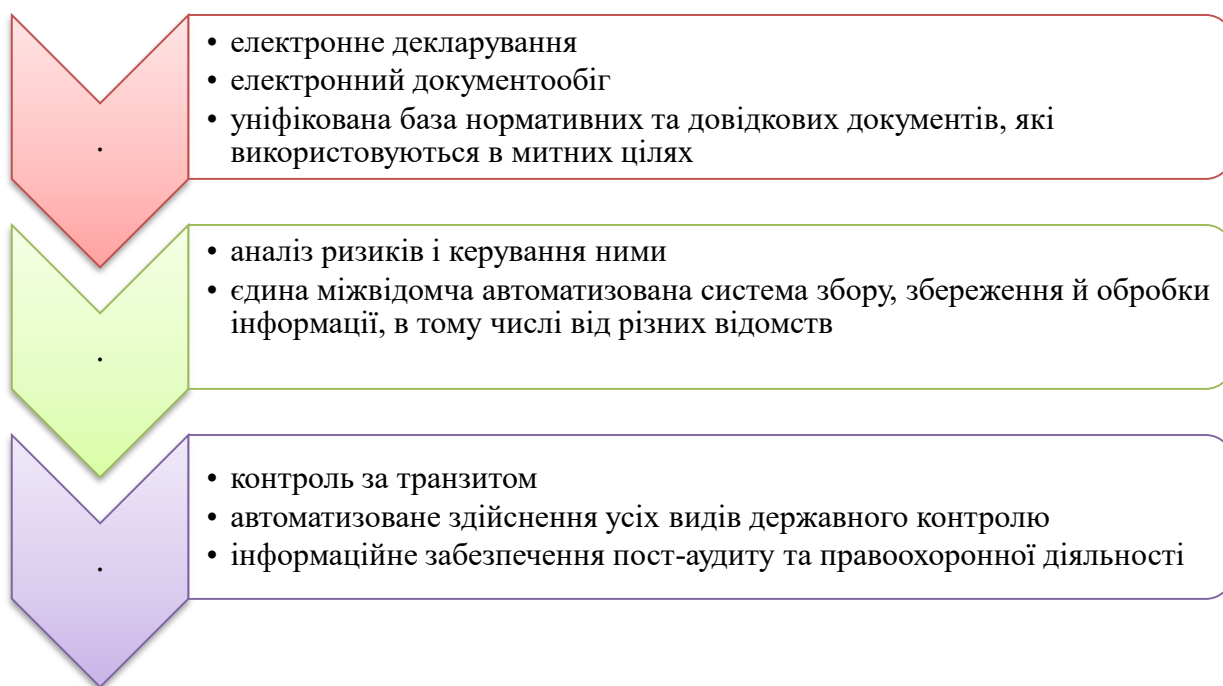

Рисунок 3.1 – Складові елементи «Електронної митниці»

Джерело: розроблено автором на основі [18]

Удосконалення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця» посилює митну безпеку України, адаптує інтегровану автоматизовану інформаційну систему Держмитслужби та нову комп'ютеризовану транзитну систему ЄС, а також зміцнить митну безпеку України. Адаптація до нинішніх реалій інформаційної інфраструктури державної митниці сприяє наданню достовірної інформації про наміри здійснення зовнішньоекономічних операцій, створенню умов для прискорення процедур митного забезпечення та митного оформлення, покращення соціально-інформаційного обслуговування громадян, адже багатофункціональна комплексна система «Електронна митниця» поєднує інформаційно-телекомунікаційні технології та сукупність механізмів їх застосування.

Ще однією складовою вдосконалення процедур митної безпеки є спрощення процедур, необхідних для митного оформлення. Тобто суб'єкт ЗЕД після проходження митного оформлення може отримати на товар документи, необхідні для реалізації імпортової продукції на території України. Результатом

є прискорення проходження митних процедур, особливо в пунктах пропуску через митний кордон, зменшення затримок і простоїв вантажів, що прискорить процес наповнення бюджету. Однак документи, покликані захищати життя і безпеку, повинні сприяти і безпеці здоров'я громадян. До них відносяться дозволи на розмитнення наркотичних засобів, психотропних речовин і ліків, реєстраційні посвідчення на фармацевтичну продукцію, видані Державним комітетом з питань контролю за наркотиками. Документи, які використовуються для здійснення нетарифного контролю під час митного оформлення, є обов'язковими: Ліцензія Мінекономіки на імпорту та експорт товарів, документи для контролю за експортом товарів, Ліцензія НБУ на переказ валютної вартості. А також документація, яка має вплив на нарахування податків та платежів, зокрема, це контракти, рахунки, специфікації та інші документи, безпосередньо необхідні для переміщення самого товару [19].

Наразі усе більш відчутним стає відставання митної безпеки від сучасних потреб пропускну здатності та світових стандартів контролю товарів. Суттєві часові витрати, застарілі механізми технологічного пропуску товарів дають підстави для використання інноваційного підходу до здійснення контролю міжнародних вантажних потоків.

З метою сприяння зовнішній торгівлі та збільшенню товарообігу митні органи спрощують процедури митної безпеки при митному оформленні на кордоні. Проте така оптимізація митних процедур не повинна здійснюватись за рахунок обмеження контрольних заходів. Тому, як вже зазначалось, зростає роль пост-аудиту в діяльності митних органів [21, с.303].

Відповідно до Кіотської конвенції, митний аудит - це форма митної безпеки, яка здійснюється митними органами для перевірки правильності та достовірності даних, вказаних в митних деклараціях, шляхом вивчення бухгалтерських документів, рахунків, систем управління бізнесом [22]. Митний аудит містить у собі два напрямки: митний пост-аудит та аудит.

Виходячи з результатів досліджень, пріоритетними напрямками діяльності щодо забезпечення митної безпеки відповідно до світових тенденцій розвитку митної справи є:

- удосконалення митного регулювання як ефективного інструменту митної політики та забезпечення митної безпеки.

- розробка системи безпаперового митного оформлення з використанням багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця». Це сприяє наближенню до світових стандартів у проведенні митних операцій та спрощує оцінку якості митних процедур за допомогою обчислювальних і програмних методів;

- забезпечення повноти надходжень до Державного бюджету за рахунок контролю за дотриманням митного законодавства України на основі методів митного пост-аудиту та обміну інформацією з іншими країнами щодо торговельних операцій та іншими регуляторними органами всередині країни щодо стягнення податків;

- системне формування нового світогляду у Державній митній службі України на основі виховання високих морально-етичних якостей та дієвої системи стимулювання, підвищення професійного рівня митників та ефективності їх роботи, вдосконалення механізмів мотивації забезпечення митної безпеки;

- продовження лібералізації державної регуляторної політики у сфері зовнішньої торгівлі, розвиток інституційної інфраструктури просування експорту за умови захисту економічних інтересів на основі використання податкових інструментів підтримки вітчизняних товаровиробників, активізація механізмів СОТ для захисту національних економічних інтересів;

- посилення митного контролю товарів, що переміщуються через митний кордон України з метою запобігання порушенням митних правил та ухиленню від оподаткування за рахунок покращення технічного забезпечення пунктів пропуску;

- вживання заходів щодо диверсифікації географічної структури імпорту енергоресурсів з метою підвищення рівня безпеки внутрішнього ринку та забезпечення стабільності і прогнозованості функціонування основних експортно-орієнтованих й енергоємних виробництв.

За відсутності системного та цілісного підходу до реалізації положень митної політики, правової бази як ефективного інституційного механізму регулювання митної безпеки, рекомендовано розробити відповідні механізми її забезпечення шляхом розроблення Проекту безпекової концепції. Даний Проект має врахувати всі його елементи та провести сучасний аналіз показників діяльності митних органів з урахуванням сучасних тенденцій.

Концепція митної безпеки повинна містити пріоритетні цілі та завдання забезпечення безпеки, а також способи їх досягнення, що має визначати роль Держмитслужби в сучасному соціально-економічному розвитку України та мати відповідне відображення. Зміст зазначеної Концепції має координувати національні заходи щодо забезпечення безпеки не лише на національному, регіональному та глобальному рівнях, а й на рівні окремих економічних агентів, галузей і секторів економіки.

Митна безпека України є важливим аспектом забезпечення національної безпеки та захисту економічних інтересів країни і охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на запобігання незаконному переміщенню товарів, контрабанді, тероризму та іншим небезпечним активностям. Нинішня ситуація вимагає зміцнення митної безпеки України. На рис. 3.2 пропонується візуалізувати основні напрями підвищення митної безпеки.

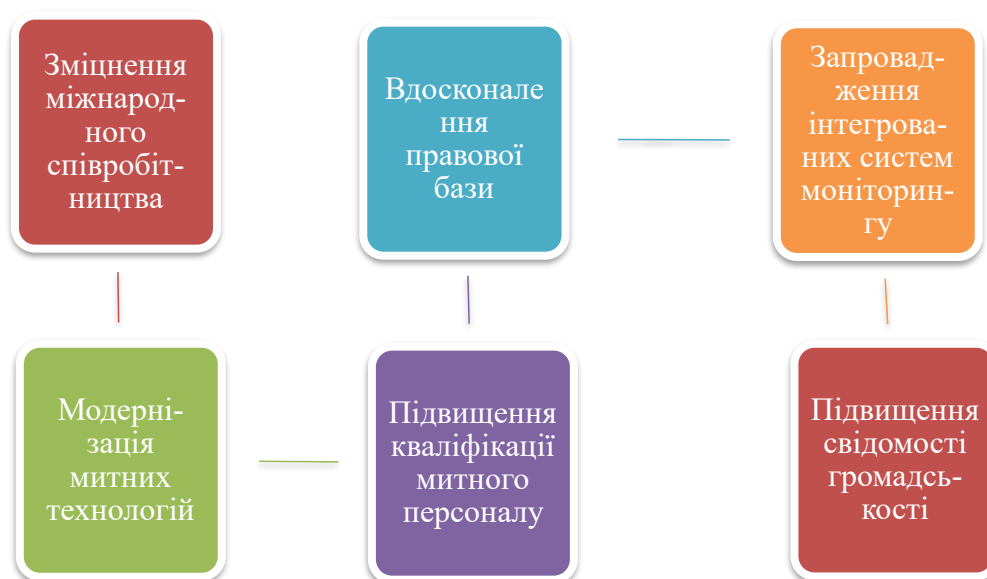

Рисунок 3.2 – Напрями підвищення митної безпеки

Джерело: розроблено автором

Модернізація митних технологій. Україна може інвестувати в нові технології, такі як сканери вантажу, системи розпізнавання номерних знаків, електронні бази даних та інші інновації. Це дозволить забезпечити більш ефективний контроль над переміщенням товарів та виявлення незаконних дій.

Зміцнення міжнародного співробітництва. Україна повинна активно співпрацювати з міжнародними партнерами, особливо з країнами, які є важливими торговельними партнерами. Обмін інформацією, спільні навчання та координація заходів допоможуть у виявленні та запобіганні незаконним діям.

Підвищення кваліфікації митного персоналу. Належне навчання митних службовців у сфері виявлення контрабанди, організованої злочинності та тероризму є критичним. Важливо забезпечити регулярні тренування, обмін досвідом та підвищення професійної компетентності.

Вдосконалення правової бази. Необхідно посилити деякі законодавчі норми, що стосується митної безпеки, включаючи більш жорсткі покарання за порушення митних правил, контрабанду та інші незаконні дії. Реформи у сфері

правопорядку також підвищать ефективність боротьби з митними порушеннями.

Запровадження інтегрованих систем моніторингу. Ефективна система моніторингу та аналізу даних допоможе виявляти незвичайні зміни у торговельних операціях та вчасно реагувати на потенційні загрози.

Підвищення свідомості громадськості. Необхідно проводити освітні кампанії та інформувати громадськість про ризики, пов'язані з контрабандою та іншими незаконними діями. Широке поширення інформації про наслідки порушення митних правил може зменшити привабливість незаконних дій.

Зазначені напрямки спрямовані на зміцнення митної безпеки України, забезпечення контролю над переміщенням товарів та запобігання незаконним діям. Реалізація цих заходів вимагатиме узгодженого підходу, вкладу зусиль та ресурсів, а підвищення рівня митної безпеки має велике значення для стабільності та розвитку України.

ВИСНОВКИ

Сфера всіх національних митних інтересів полягає в досягненні нормативних значень певних економічних показників і дотриманні митного законодавства активними суб'єктами зовнішньої торгівлі та адміністративними органами. Важливим кроком у цьому напрямку буде консолідація на законодавчому рівні переліків митних інтересів, на які зараз не поширюється національне законодавство.

У вітчизняній практиці розрахунку рівнів економічної безпеки митна безпека розглядається як окрема частина економічної безпеки. Не можна заперечувати зв'язок між економічною безпекою та тарифами. Тому що це національний митний інтерес. При цьому митна безпека пов'язана майже з усіма аспектами економічної безпеки, але найтісніший взаємозв'язок спостерігається між митною та фінансовою безпекою, а також між митною та зовнішньоекономічною безпекою.

Автором визначено, що в Україні наразі законодавчо не сформовано і не визначено чітко окресленого визначення митних інтересів та їх переліку, що варто розглянути як вагомий недолік у законодавстві, тому що через цей пробіл неможливо на державному рівні однозначно та чітко визначити й окреслити категорію «митна безпека», що призводить до зниження ефективності заходів, спрямованих на її забезпечення.

У КБР проаналізовано основні індикатори та показники митної безпеки України з точки зору митного навантаження на економіку країни у 2018-2022 роках та ефективності діяльності митних органів. Стали очевидними втрата Україною позицій на світовому ринку та зменшення обсягів комерційних операцій вітчизняних підприємств, що свідчить про певне кризове явище в національній економіці, встановлення залежності від 2/5 Державного бюджету. Митні платежі з точки зору національної фінансової безпеки є ще одним ризиком.

Перш за все, система митного адміністрування характеризується якісними вихідними параметрами. Ці параметри значною мірою знаходяться поза прямою компетенцією митних органів, але на практиці вони безпосередньо впливають на ефективність митної організації. До суб'єктивних факторів, що впливають на ефективність організації митної безпеки, належать рівень інформаційно-технічного забезпечення, порядок організації процедур митного адміністрування, час, необхідний для митного оформлення товарів, налагодження комунікаційних зв'язків між учасниками. У митній справі рівень кваліфікації працівників, дотримання правил і процедур усіма учасниками митного адміністрування при проходженні митниці.

Підтверджено, що основними критеріями оцінки митної безпеки країни є повнота сплати митних платежів та частота митних злочинів. Загрозою національній митній безпеці може бути частина тарифів, які внаслідок цього митні органи недоотримують із державного бюджету.

Важливим результатом дослідження є виявлення джерел підвищення рівня митної безпеки та концептуалізація організаційно-економічних механізмів забезпечення економічної безпеки, які є органічними поєднаннями структури, функцій, форм та методів об'єкта дослідження. Господарські відносини при спільному здійсненні митної діяльності регулюють з метою забезпечення функціонування та ефективності діяльності Державної митної служби України.

Розглядаючи пріоритетні напрями забезпечення митної безпеки в Україні, за результатами аналізу діяльності митних органів із застосуванням системного підходу можна представити та проаналізувати сучасний стан ДМСУ у формі відкритої системи й здійснити аналіз її діяльності із забезпечення митної безпеки. Аналіз діяльності Держмитслужби показує, що в Україні ще не вироблено цілісної ідеології та чіткої програми організаційно-економічних перетворень, платформи для послідовної організаційної роботи Держмитслужби. Одним із пріоритетів Державної митної служби України є забезпечення митної безпеки країни.

У КБР узагальнено основні напрями діяльності Держмитслужби: розвиток міжнародного співробітництва; удосконалення нормативно-правової бази; розвиток співробітництва з підприємницькими структурами та їх об'єднаннями; удосконалення структури митних органів; розвиток митної інфраструктури, поліпшення технічного та інформаційного забезпечень; боротьба з криміналом.

Ще одним не менш важливим фактором, який впливає на покращення та збільшення результативності митної безпеки є взаємодія митних органів із іншими державними органами та службами, яка повинна відігравати значну роль в якісному та ефективному здійсненні контролю на кордоні України.

Отже, митна безпека України є важливим аспектом забезпечення національної безпеки та захисту економічних інтересів країни. Митна безпека охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на запобігання незаконному переміщенню товарів, контрабанді, тероризму та іншим небезпечним активностям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережнюк І.Г. Теоретичні основи та сутність митної справи / Бережнюк І.Г. // Вісник Академії митної служби України. 2018. №3. С.13.
2. Бережнюк І. Г. Управління економічною ефективністю роботи митних органів / І. Г. Бережнюк. URL: <http://www.awuj.ru/doc/IPO/Tezi/berejnuk.doc>.
3. Буряченко А.Є. Фіскальна децентралізація як індикатор модернізації фіскального простору /А.Є. Буряченко// Модернізація податкової та митної політики в інституціональному забезпеченні розвитку економіки України: [монографія] / К. О. Ващенко, П. В. Пашко, С. В. Онишко та ін. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. С. 137-152.
4. Вишинська Т. П. Протидія «сірим» схемам в здійсненні зовнішньоторговельних операцій як фактор поповнення Державного бюджету України / Т. П. Вишинська // Економіка і регіон. 2012. № 3 (34). С. 80-84.
5. Войтов С. Г. Сучасна зумовленість та проблеми становлення національної системи митного постаудиту / С. Г. Войтов // Формування системи митного аудиту України : матеріали науково-практичного семінару. Хмельницький: Держ. наук.-дослід. ін.-т митної справи, 2013. С. 38-41.
6. Воронова К. Кількість необхідних для митного оформлення документів буде зменшено / К. Воронова // Митниця. 2011. № 5(78). С.8.
7. Говор Д.І. Стан і перспективи міжнародного співробітництва митних органів України // Митна справа. 2010. № 4. С. 49-54.
8. Гончарук О.А. Особливості проведення і шляхи удосконалення митного пост-аудиту / О.А. Гончарук // Південноукраїнський правничий часопис. 2011. № 3. С.303-305.
9. Деркач Л. Українська митниця: вчора, сьогодні, завтра. Київ: Державна митна служба України. 2008. 542 с.
10. Дьомін Ю. Митний процес у діяльності митних органів / Ю. Дьомін // Вісник прокуратури. 2010. №4. С. 45-49.

11. Жаліло Я. А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. Київ: Сатсанга, 2001. 224 с.
12. Каленський М. Митний контроль у системі фінансового контролю в Україні / М. Каленський // Вісник Академії митної служби України. 2010. №2. С. 3-9.
13. Ківалов С. В. Митна політика України : підручник / С. В. Ківалов, Б. А. Кормич. Одеса: Юридична література, 2002. С.13-27.
14. Коломоець Т.О. Державно-правовий примус у митній справі: орієнтири сучасного дослідження / Т.О.Коломоець // Митна справа. 2011. №1. С. 28-33.
15. Коросташова І.М. Контрольна діяльність як основна складова компетенції митних органів / І.М.Коросташова // Митна справа. 2010. №1. С.43-47.
16. Коросташова І.М. Організаційний механізм здійснення контрольних функцій у митній службі України / І.М. Корсташова // Митна справа. 2011. №2. С. 25-33.
17. Крисоватий А., Рязанова Н., Федосов В. Інформація – фінанси – екаунтинг. Монографія / за заг. ред. проф., Заслуж. діяча науки і техніки України В. Федосова. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 472 с.
18. Мазур А.В. Особистий огляд як виняткова форма митної безпеки / А.В.Мазур // Митна справа. 2011. №2. С. 25-31.
19. Митна безпека в системі економічної безпеки держави та її оцінка / М.Ю. Білінець. // Ефективна економіка. 2022. № 12. С.71-78.
20. Митний кодекс України: за станом на 10 квітня 2023 р. Верховна Рада України. Офіц. вид. Офіційний Вісник України. 2023. № 3020-ІХ. Ст. 1175.
21. Митне право України: навч. посіб. / В. Я. Настюк, М. Г. Шульга; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х.: НЮАУ ім. Я.Мудрого, 2001. 114 с.

22. Митні режими як інститут митного права / Б. А. Кормич // Митна справа. 2013. № 6. С. 86-92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2013.
23. Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
24. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643test=qY4Mfbtc78fVKxBUZiQo0Q8HI4Uks80msh8Ie6.
25. Настюк В. Я. Особливості державного управління щодо забезпечення митної безпеки України / В. Я. Настюк // Митна безпека. Серія: Право. 2010. № 1. С. 22-29
26. Осовська Г. В. Економічний словник / Г. В. Осовська, О. О. Юркевич, Й. С. Завадський. К.: Кондор, 2017. 358 с.
27. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <http://www.customs.gov.ua>.
28. Пашко П. В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації): моногр. / П. В. Пашко. Одеса : ПЛАСКЕ, 2009. 628 с.
29. Пашко П. В. Умови та чинники забезпечення митної безпеки / П. В. Пашко // Митна справа. 2010. № 1(67). С. 5-16.
30. Пашко В. П. Щодо окремих питань забезпечення ефективності митної безпеки / В.П. Пашко // Митна безпека. 2010. №1 Серія «Економіка». С. 6-13.
31. Рабінович П. Імплементация міжнародних договорів в Україні та гармонізація з ними національного законодавства (деякі загальнотеоретичні аспекти) / П.Рабінович, Н.Раданович // Вісник Академії правових наук України. 2011. №1. С. 15-26.
32. Разумей М. Зовнішньоторговельна безпека держави: управлінський аспект / Максим Разумей // Державне управління та місцеве саамоврядування : зб. наук. праць. 2010. № 2(5). С. 18-26.

33. Руренко О. Г. Митна безпека України в умовах глобалізації / О. Г. Руренко, В. М. Горбачук // Митна безпека. Серія: Економіка. 2010. № 1. С. 55-58.
34. Стельмахук А. М. Підвищення ролі митної політики в системі захисту внутрішнього ринку / А. М. Стельмахук // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». 2011. № 6. С. 279-286.
35. Типова технологія митної безпеки та митного оформлення товарів та інших предметів. Збірник «Митне законодавство України». К.: Факт, 2007. 158 с.
36. Тоцька Т.С. Державне регулювання митної вартості імпортованих товарів. Т.С. Тоцька // Держава та регіони. [серія: державне управління]. 2010. № 2. С 226-231.
37. Шлемко В. Т. Економічна безпека країни: сутність і напрямки забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. К.: НІСД, 2017. 144 с.
38. Фінансова інфраструктура України: стан, проблеми та перспективи розвитку: монографія / [С. Львовичкін, В. Бабіченко, Л. Бенч та ін.]; заг. ред. В. Опарін, В. Федосов ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», Ін-т фінансово-інноваційних досліджень. Київ: КНЕУ, 2016. 696 с.
39. Фінансовий ринок / за заг. ред. М. А. Гапонюка. Київ : КНЕУ, 2014. 419 с.

ДОДАТКИ

Додаток А.1

Порівняльна характеристика митної безпеки та зовнішньоекономічної безпеки

Митна безпека	Зовнішньоекономічна безпека
Суть. Захищеність інтересів держави в митній галузі у різних зовнішніх і внутрішніх умовах, незалежно від будь-яких загроз	Суть. Спроможність держави протистояти впливу екзогенних негативних факторів і мінімізувати заподіяні ними збитки, активно використовувати участь у світовому розподілі праці для створення сприятливих умов розвитку національної економіки
Митна безпека покликана забезпечити: - переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів; - здійснення митного регулювання, пов'язаного зі встановленням і стягуванням податків і зборів; - проведення робіт, спрямованих на боротьбу з контрабандою та порушеннями митних правил, а також виконання інших покладених на органи доходів і зборів завдань шляхом ефективної реалізації митної справи	Зовнішньоекономічна безпека має забезпечити: - ефективну банківську та гнучку кредитну системи, гарантувати права власників валютних коштів; - інфраструктуру зовнішньої торгівлі та сучасної системи її інформаційного забезпечення; - гнучку експортно-імпорتنу політику; - механізми державного регулювання зовнішньої торгівлі; - диверсифікацію експорту та імпорту
Показники митної безпеки України: - обсяг імпорту на одну посадову особу митних органів; - середня кількість декларацій, оформлених однією посадовою особою; - середня кількість декларацій, оформлених однією посадовою особою за день; - середня кількість годин на оформлення декларації; - митні платежі до бюджету; - середньоденні надходження митних платежів; - сума митних платежів на одну посадову особу; - видатки з Державного бюджету на утримання митної служби; - видатки з Державного бюджету у розрахунку на одну посадову особу; - коефіцієнт окупності витрат держави	Показники зовнішньоекономічної безпеки: - коефіцієнт відкритості національної економіки (відношення обсягу зовнішньої торгівлі, тобто експорту та імпорту, до ВВП); - коефіцієнт покриття імпорту експортом; - відношення обсягу експорту до ВВП; - відношення обсягу імпорту до ВВП; - сальдо зовнішньоторговельної діяльності; - товарна структура експорту та імпорту; - товарна структура критичного імпорту; - співвідношення між обсягами залученого капіталу та експортом вітчизняного капіталу; - співвідношення цін на зовнішньому і внутрішньому ринках; - вплив виробництва експортної продукції на екологію; - питома вага експорту наукомісткої продукції в загальному обсязі експорту; - питома вага імпорту наукомісткої продукції в загальному обсязі імпорту; - частка експорту на душу населення; - частка іноземних інвестицій у ВВП; - співвідношення тарифного і нетарифного регулювання

Джерело: складено автором на основі [24]

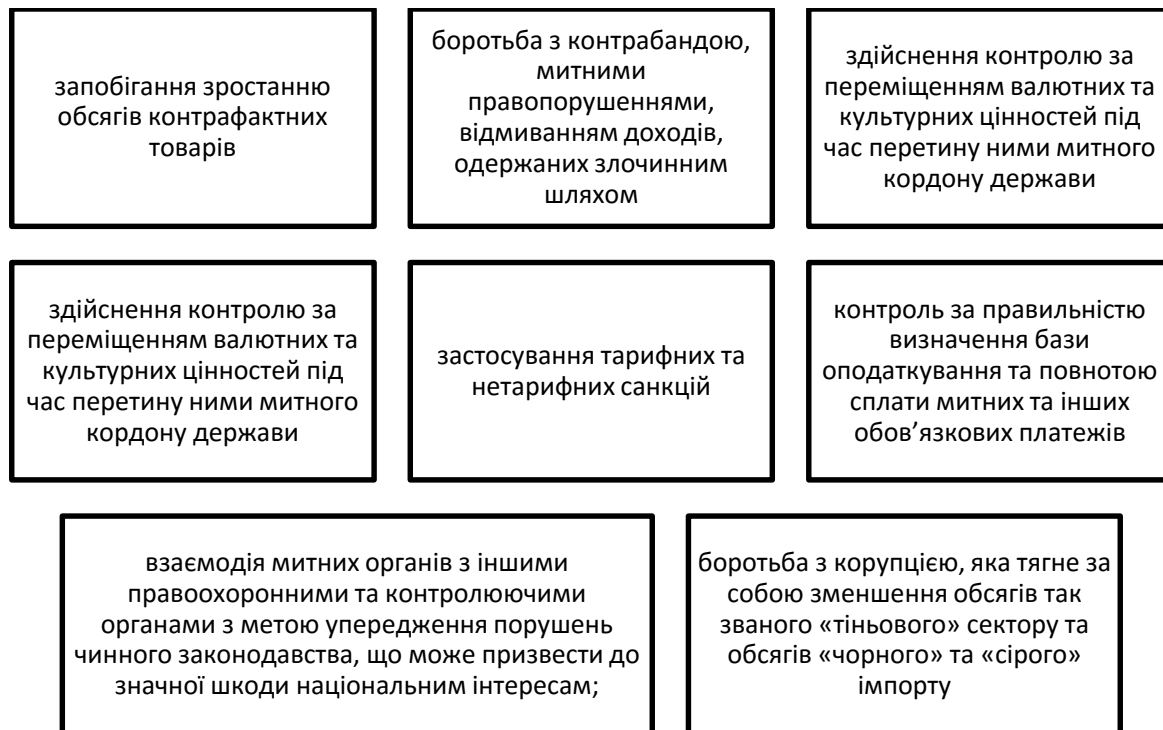
Додаток А.2

спонтанність природних процесів і явищ, стихійні лиха, які унеможливають належний перебіг зовнішньоекономічних процесів	випадковість (наприклад, як чинник суб'єктивного неналежного здійснення митних процедур);	ймовірнісний характер науково-технічного прогресу з його впливом на сучасні технічні засоби митного контролю
зіткнення суперечливих інтересів (від воєн до конкуренції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності	неможливість однозначного пізнання об'єкта, неповнота й недостовірність інформації про нього (явище, актуальне для митних органів, які не мають права на провадження оперативно-розшукової діяльності, а інформацію про суб'єкта ЗЕД отримують від самого суб'єкта);	незбалансованість основних компонентів господарського та управлінського механізмів Державної митної служби України, що підтверджується частими реорганізаціями системи

Джерела загроз митній безпеці

Джерело: складено автором на основі [5]

Додаток А.3

Завдання, з якими найчастіше зустрічається країна в процесі розроблення системи попередження загроз митній безпеці

Джерело: складено автором на основі [7]

Додаток Б.1

Індикатори митної складової фінансової безпеки держави

Ум. поз н.	Характеристика	Формули
1	2	3
MN	Номінальний рівень митного навантаження на економіку, % Цей показник характеризує взаємозалежні економічного процесу: виробництво матеріальних благ, надання послуг і розподіл доходів	$MN = \frac{M_n}{\text{ВВП}} \times 100 \quad (1)$ де M_n - надходження до Державного бюджету від митних платежів (мито, акцизний збір, ПДВ); ВВП - валовий внутрішній продукт
MR	Реальний рівень митного навантаження на економіку, % Характеризується визначенням резервів потенціалу митних структур, вибір методів і способів раціонального забезпечення митної безпеки, що визначає стан економічної системи і дає можливість встановити очікуваний рівень параметра керованого об'єкта - митної безпеки.	$MR = \frac{M_n}{\text{ВВП} - P - D} \times 100 \quad (2)$ де P - продукція підприємств, що мають пільги; D - продукція домогосподарств
M_I	Митне навантаження на імпорт, % Визначається витратами на навантаження, вивантаження та обробку товарів, що пов'язані із транспортуванням до пункту ввезення на митну територію України	$M_I = \frac{M_n}{I} \times 100 \quad (3)$ де I - обсяг імпорту $M_I = \frac{M_n}{I} \times 100$
MZ ED	Митне навантаження на суб'єктів ЗЕД Визначення впливу держави в особі митних органів та інших суб'єктів митних відносин, причетних до переміщення товарів і транспортних засобів	$M_{ZED} = \frac{M_n}{K_{ZED}} \quad (4)$ де K_{ZED} - кількість суб'єктів ЗЕД
t_b	Частка митних доходів у Зведеному бюджеті країни, % Індикатор показує залежність бюджету країни від ефективності роботи митних органів	$t_b = \frac{M_n}{\sum D} \quad (5)$ де $\sum D$ - загальні доходи Зведеного (Державного) бюджету країни;
t_m	Частка митних доходів у податкових надходженнях, % Індикатор детальніше за попередній демонструє внесок ДМСУ в сумарних надходженнях фіскальних органів	$t_m = M_n \times 100 E_T \quad (6)$ де E_T - сумарні надходження платежів до зведеного бюджету, що забезпечуються митницею й податковими органами.

Продовження Дод. Б.1

1	2	3
R	Рівень збору митних платежів. Що ближче значення коефіцієнта збору митних платежів до одиниці (100 %), то ефективнішою є робота митних органів щодо планування надходжень митних платежів та виконання планових завдань. Індикатор можна розраховувати і у розрізі окремих митних платежів.	$R = \frac{M_{\text{факт}}}{M_{\text{план}}} \times 100_{\text{план}} \quad (7)$ де $M_{\text{факт}}$ – фактичні надходження митних платежів; $M_{\text{план}}$ – планові надходження митних платежів.
K_m	Коефіцієнт справляння мита Порівняння коефіцієнта із середньозваженою ставкою митного тарифу країни дає уявлення про те, чи повною мірою надходять кошти від обкладання ввізним митом до бюджету відповідно до структури митного тарифу й товарної структури імпорту країни	$K_m = \frac{M_i}{I_m} \quad (8)$ де M_i – надходження до Державного бюджету від імпортного мита; I_m – вартість імпортних товарів.

Джерело: розроблено автором на основі [3]

Додаток Б.2

Додаткові показниками моніторингу митної складової економічної безпеки держави

Джерело: розроблено автором

Додаток Б.3

Індикатори моніторингу ефективності адміністрування митних платежів

Найменування індикаторів	Формули розрахунку
Коефіцієнт окупності адміністрування митних платежів з розрахунку на 1 грн., виділену державою на митну діяльність (K_{ena1}): I_{nn} – обсяг надходжень до Державного бюджету від митних платежів; I_{amo} – витрати на утримання адміністраторів	$K_{ena1} = I_{nn} / I_{amo} \quad (9)$
Коефіцієнт інтенсивності адміністрування митних платежів з розрахунку на одного працівника митної служби (K_{ena2}): I_{nn} – обсяг надходжень митних платежів до бюджету; K_{mo} – загальна чисельність особового складу адміністраторів	$K_{ena2} = I_{nn} / K_{mo} \quad (10)$
Коефіцієнт результативності проведених контрольних заходів (K_{nn}): K_{pc} – кількість виявлених порушень (одиниць); $З_{kc}$ – кількість проведених контрольних заходів (одиниць)	$K_{nn} = K_{pc} / З_{kc} \quad (11)$
Коефіцієнт ефективності адміністрування митних платежів у разі зміни коду товарів згідно з УКТ ЗЕД (класифікаційні рішення) (K_{km}): $ДН_{km}$ – сума додаткових надходжень митних платежів від класифікаційних рішень; $З_{mn}$ – загальна сума надходжень митних платежів	$K_{km} = ДН_{km} / З_{mn} \quad (12)$
Коефіцієнт ефективності адміністрування митних платежів у разі верифікації сертифікатів про походження товарів (країни походження) ($K_{вер}$): $ДН_{вер}$ – сума додаткових надходжень митних платежів від верифікації сертифікатів; $З_{mn}$ – загальна сума надходжень митних платежів	$K_{вер} = ДН_{вер} / З_{mn} \quad (13)$
Коефіцієнт ефективності адміністрування митних платежів у разі коригування чисельного значення митної вартості товарів (K_{mv}): $ДН_{mv}$ – сума додаткових надходжень митних платежів від коригування митної вартості $З_{mn}$ – загальна сума надходжень митних платежів	$K_{mv} = ДН_{mv} / З_{mn} \quad (14)$
Коефіцієнт ефективності адміністрування митних платежів у результаті пост-аудиту (K_{amn}): $ДН_{nak}$ – сума додаткових надходжень митних платежів за результатами пост-аудиту; $З_{mn}$ – загальна сума надходжень митних платежів	$K_{amn} = ДН_{nak} / З_{mn} \quad (15)$

Джерело: розроблено автором на основі [3,5]